

## M. LOZORAİČIO SOCIALINĖS EKONOMINĖS PAŽIŪROS

V. LUKOSEVICIUS

Motiejus Lozoraitis (gimė 1866 m. Baltrušiuose, Šakių raj.— mirė 1907 m. liepos 31 d. Kaune) — aktyvus visuomenės veikėjas XIX a. paskutiniame dešimtmetyje. Nuo 1877 m. mokėsi Marijampolės (dabar Kapsukas) gimnazijoje, kurią baigęs, išvyko į Maskvą studijuoti teisės mokslų. 1889 m. baigė Maskvos universiteto teisių fakultetą ir, iš pradžių Mintaujoje, vėliau Kaune, advokatavo.

Bendradarbiauti lietuviškoje spaudoje pradėjo dar būdamas studentu, tačiau aktyviausias M. Lozoraičio publicistinės veiklos periodas susijęs su žurnalu „Varpas“ 1890—1893 metais. M. Lozoraitis rašė šiam žurnalui politines apžvalgas. 1890—1896 metais „Varpe“ buvo išspausdinti svarbesni jo straipsniai, turėję įtakos visuomeninės minties raidai Lietuvoje. Šie straipsniai socialiniais ekonominiais klausimais ir yra šaltinis, iš kurio galima spręsti apie M. Lozoraičio pažiūras. XX a. pradžioje dėl ligos M. Lozoraitis spaudoje ir visuomeniniame gyvenime nebesireiškė.

Jo amžininkas ir draugas P. Leonas apibūdina jį kaip labai gabų ir darbštų žmogų. Gimnaziją M. Lozoraitis baigė aukso medaliu, o baigęs universitetą gavo pirmo laipsnio diplomą. Jis nesitenkindavęs tik vadovėliais ir paskaitomis, bet „daug dirbo, daug skaitė <...>. Per tai iš jo išėjo vyras prakilnus, stipraus proto, gilių žinių, plačių pažiūrų į visas žmogaus gyvenimo puses“ [1].

M. Lozoraitis neilgai dirbo visuomeninį darbą — anksti jį pakirto liga. P. Leonas prisimena, jog 1898 metais, jam aplankius M. Lozoraitį, šis jau skundėsi skausmais keliuose, bet „dar vaikščiojo ir dirbo“. Liga greitai progresavo. 1904 metais P. Leonas jį rado jau nepakylantį iš lovos. „Nevaldė jis kojomis, mažai valdė rankomis, kentėjo fiziniskus skausmus,— o protas visuomet liko šviesus <...>. Visukuom jis interesavosi ir gailėjosi, negalįs prisidėti prie darbo“ [1].

M. Lozoraičio visuomeninę poziciją charakterizuoja tas faktas, jog M. Lozoraitis pirmaisiais septyneriais aštuoneriais „Varpo“ gyvavimo metais ne tik jame bendradarbiavo, bet ir buvo leidėjų komiteto narys [6]. Vadinasi, M. Lozoraitis kaip varpininkas rėmė liberaliąsias laikmečio jėgas.

Daugelyje savo straipsnių (pavyzdžiui: „Melas ir teisybė“.—„Varpas“, 1893, Nr. 5; „Gilferdingas ir lietuvių klausimas“.—„Varpas“, 1893, Nr. 9 ir kt.) jis protestavo prieš nacionalinę prispaudą. Kai kurie jo straipsniai (pavyzdžiui, „Pamatas savasties tiesos“.—„Varpas“, 1891, Nr. 2, 3, 4, 5) skirti grynai teorinio pobūdžio klausimams. Neatsiliktinis

dalykas, kad tokius straipsnius į „Varpa“ rašė M. Lozoraitis — beveik visą pirmąjį dešimtmetį, kai buvo leidžiamas „Varpas“, tarp aktyvių šio laikraščio publicistų jis buvo bene vienintelis su aukštuoju humanitariniu išsilavinimu<sup>1</sup>.

M. Lozoraičio pažiūros formavosi, be abejo, studijuojant universitete. P. Leonas savo prisiminimuose rašo, jog jie su M. Lozoraičiu studijavo kartu [7, p. 141]. Abu kartu 1889 m. ir baigė universitetą. P. Leonas nurodo, jog studentams daugiausia įtakos turėję A. I. Cuprovos, M. Kovalevskis, I. I. Janžulas ir kiti profesoriai [8, p. 8]. M. Lozoraičio socialinėse ekonominėse pažiūrose, kaip ir P. Leono pažiūrose, ypač pastebima A. Cuprovo įtaka.

A. Cuprovos Maskvos universitete skaitė politinės ekonomijos paskaitas. Savo paskaitose, be kita ko, dėstydamas K. Markso ekonominę teoriją, jos nevalgizavo. Tačiau A. Cuprovas nesutiko su revoliucinėmis K. Markso išvadomis. Jis manė, jog socialines kapitalizmo negeroves galima pašalinti, valstybei reguliuojant ekonomiką ir kitais panašiais būdais. Todėl jis pritarė istorinės mokyklos atstovų idėjoms ir laikė istorinę mokyklą nenukrypstančia į kraštutinumus, kaip kad jo nuomone, nukrypsta marksizmas ir ekonominis liberalizmas [9, p. 129—148].

XIX a. pabaigoje Rusijoje aktualiausia problema tapo Rusijos ir jos pakraščių tolimenis vystymasis. Siam klausimui pagrindinį dėmesį skyrė ir M. Lozoraitis. Savo straipsniuose jis nagrinėja, koku keliu toliau gali ir turi eiti Lietuva.

Straipsnyje, rašytame „Aušros“ dešimties metų sukaktuvių proga, M. Lozoraitis klausia, „Kaipgi veda pradėta „Aušros“ darba šios dienos laikraščiai?“ „Su gailėsčiu reikia prisipažinti,— tęsia jis,— kad ne visi mūsų laikraščiai turi aiškiai aprinktus siekius ir maždaug išaiškintas programas <...>. Greta su šiais laikraščiais turime ir tokių, kurie apsirinko sau maždaug aiškius siekius. *Cia pirmiausia turi nurodyti ant apsirėiškusiojo neseniai pakrypimo, skelbiančio, būk Lietuvos laimė reikią statyti ant pamato darbininkų klausimo*“ (pastarieji žodžiai pabraukti šio straipsnio autoriaus — V. L.) [3]. 1893 metais, kada rašytas straipsnis, Lietuvos socialdemokratai dar nebuvo pradėję leisti savo laikračių. Bet, pavyzdžiui, JAV tuo metu J. Šliupo leistame „Lietuviškajame Balse“, kuris pasiekdavo Lietuvą, jau buvo rašoma apie darbininkų klasės istorinį vaidmenį. Be to, Lietuvoje vis aktyviau veikė socialdemokratiniai rateliai. Šiaip ar taip, idėja, „būk Lietuvos laimė reikią statyti ant pamato darbininkų klausimo“, Lietuvoje jau gyvavo.

Kokią poziciją jos atžvilgiu užėmė M. Lozoraitis? Tame pat straipsnyje jis sako, jog „per anksti da statyti Lietuvos laimę ant pamato darbininkų klausimo“ [3].

Tokia M. Lozoraičio pozicija taps suprantama, išsiaiškinus jo nuomonę visuomenės vystymosi ir socializmo klausimais.

M. Lozoraičio pažiūros visuomenės vystymosi klausimu yra glaudžiai susijusios su istorine teisės teorija, su kuria jis, kaip teisininkas, turėjo būti gerai susipažinęs.

Istorinės teisės teorijos svarbesni principai yra šie. Teisė kildinama iš papročių, etikos, mąstymo būdo ir kitų panašių dalykų. Pripažįstama, jog teisė vystytis gali tik vystantis jos šaltiniams, o kadangi papročiai, etika ir kita staigiai pasikeisti negali, tai ir teisė vystosi tik evoliucijos keliu. Būtent, kaip pabrėžia profesorius P. Leonas, evoliucijos principas yra vienas iš svarbiausių šios teorijos principų [5, p. 24—26].

<sup>1</sup> Straipsnių, kuriuose nagrinėjami politinės ekonomijos klausimai, 1888—1890 metais lietuvių spaudoje yra paskelbęs P. Leonas. Tačiau jis apie 1890 metus išvyko dirbti į Vidurinę Aziją ir į lietuviškus laikraščius, kol 1906 m. sugrįžo į Lietuvą, beveik neberašė.

Kaip M. Lozoraitis suprato visuomenės vystymąsi? Jo nuomone, visuomenė vystosi tik evoliucijos būdu, keičiantis papročiams, etikai, apskritai — žmonių psichologijai. Vystymasis, jo supratimu — tai esamų visuomeninių institutų tobulėjimas. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie tą reikšmę, kurią turi valstybės kišimasis į santykius tarp darbininkų ir kapitalistų (įstatymai dėl darbo trukmės ir pan.), M. Lozoraitis pabrėžia, jog tai „gali apsaugoti draugią nuo staigaus laužymo istoriškai susidėjusių išlygų (t. y. sąlygų — V. L.) ekonomiško gyvenimo“ [1]. Kadangi, valstybei nemažinant socialinių prieštaravimų, gali įvykti, kad „žmonės ant kurių pečių visu svarumu remiasi šiandieninis gyvenimas, <...> paliaus laikę uždėtą jiems sunkenybę ir į kapus nuneš viską, ką žmonija per ilgą istoriją su krauju ir prakaitu iškovoj“ [2].

Taigi M. Lozoraičio nuomone, istoriškai susidariusių visuomeninių institutų (pvz., privatacinių nuosavybės institutų) revoliucinis panaikinimas visuomenei gali reikšti tik katastrofą, o ne tolimesnį vystymąsi. Anot jo, vystymasis gali vykti, tik pravedant tam tikras reformas, kurios turi turėti „pamatą istoriškai susidėjusiose ypatybėse draugijos gyvenimo“ [3]. Kitaip tariant, vystymasis — tai esamų institutų tobulinimas reformų keliu.

Kaip, M. Lozoraičio nuomone, pribrešta sąlygos reformoms ir, tuo pačiu, kas yra visuomenės vystymosi priežastis? Kalbėdamas apie valstybės kišimosi į santykius tarp darbo ir kapitalo pasekmes, jis nurodo, jog šis valstybės žingsnis ne tik betarpiškai švelnins socialinius prieštaravimus, bet ir, antra vertus, gerins darbininkų gyvenimo sąlygas, o dėl to darbininkų dorovinis lygis pakils; kapitalistai taip pat pripras paisyti darbininkų interesų. Visa tai turi „prisidėti prie išdirbio doriškų ypatybių, reikalingų, idant galėtų užstoti naują ekonomišką organizaciją, reikalaujanti nuo žmonių suvaldymo egoistiškų, individuališkų jausmų ir siekimų ir papratimo visame kame vadovautis draugijiniiais jausmais, turint visada už principą visų naudą“ [1]. Kitaip tariant, esant atitinkamoms sąlygoms, valstybė įvykdo tam tikras reformas, dėl ko keičiasi žmonių psichologija ir, apskritai, sąmonė, o pakitusi sąmonė yra pagrindas naujoms reformoms. M. Lozoraitis nurodo, jog visuomenė gali vystytis tik lėtos evoliucijos keliu, nes žmonių sąmonė staiga pasikeisti negali: „<...> jausmai, papročiai ir mąstys, subrendę tarp tam tikrų gyvenimo išlygų, ilgai valdo žmogų ir atsiliepia“ [1]. Vadinasi, M. Lozoraitis neigė revoliucinius pertvarkymų reikšmę istoriniam procesui.

Kokį turinį M. Lozoraitis teikia socializmo sąvokai, kurią dažnai vartoja savo straipsniuose? Svarbiausius socialistų reikalavimus ekonominės organizacijos principai, nurodo jis, yra šie: „1) <...> visa tai, kas reikalinga dirbimui (gamybos priemonės — V. L.), priguli ne kiekvienam žmogui skyrium, bet visai tautai, todėl ir dirba žmonės ne skyrium kiekvienas, bet bendrovėmis; 2) kiek kokių daiktų reikia daryti, tai sprendžia vyresnybė, pasiremama ant statistikos žmonių reikalavimų, <...>; 3) kiekvienas darbininkas gauna užmokestį pagal vertę savo darbo, o tuos, kurie negali dirbti, išlaiko visuomenė <...>“ [4].

M. Lozoraitis nurodo, kad svarbiausia ypatybė visuomenės, pertvarkytos socialistiniais pagrindais, būtų ta, „jog nieks nesisavintų svetimo darbo vaisių“. Savo mintį jis toliau aiškina taip: „Šiandien gi didžioji dalis to, ką uždirba samdomas darbininkas, tenka valdytojui dirbamųjų daiktų, nes darbininko alga neišneša vertės to, ką jis uždirba; taigi, sakysim, jei fabrikantas moka darbininkui 1 rb už dieną, tai tikrai galima tvirtinti, jog vertė to, ką darbininkas padaro per dieną išneša ne 1 rb, bet daugiau, tegul bus 2—3 rb; todėl visa, ką darbininkas uždirba viršaus algos, tenka samdytojui dovanai ir tik dėl to, kad jam priguli

dirbamieji daiktai. Šitai ir yra šaltinis didelių turtų mūsų amžiaus ir nelygumo materiališko žmonių stovio; pripažinus gi dirbamuosius daiktus per visuomenės savastį, nebūtų tokio nelygumo, nes kiekvienas gautų tik užmokestį už savo darbą“ [4].

Trumpai tariant, M. Lozoraitis pabrėžia, kad, esant privačiai gamybos priemonių nuosavybei, darbininkai išnaudojami. Šalimais egzistuojantys skurdas ir prabanga — viena kapitalizmo ypatybių. Suvisuomeninus gamybos priemones, nugalėjus socializmui, išnaudojimas išnyktų, o tuo pačiu ir „nelygumas materiališko žmonių stovio“.

M. Lozoraičio pažiūroms į socializmą, be abejo, būdingi moksliniai elementai, nes socializmas, visų pirma, suprantamas kaip gamybos priemonių suvisuomeninimas ir, tuo pačiu, išnaudojimo panaikinimas. Tai reiškia, jog socialistines idėjas M. Lozoraitis supranta ne kaip smulkia-buržuazines ar kitokias pseudosocialistines idėjas, o moksliskai. Beje, jis ir pats pabrėžia, jog „tarp socializmo ir periodiško dalinimo turtų nėra nieko bendra“ [4].

Bet, nagrinėdamas klausimą, kaip įgyvendinti socializmą, M. Lozoraitis nukrypsta į nemokslines pozicijas. Jo nuomone, socializmas gali būti įgyvendintas tik tolimoje ateityje ilgos evoliucijos keliu. Vienintelis būdas socialistinėms idėjoms tuojau pat įgyvendinti, sako jis, būtų revoliucija. Bet, jo nuomone, tai būtų laikinas dalykas, nes revoliucija negali pakeisti nusistovėjusių papročių, etikos. Žmonių egoizmas greitai sugrąžintų ekonominę santvarką, buvusią iki revoliucijos, „tik persimainytų turtų valdytojais“ [4]. Dar daug laiko praeis, kol evoliucijos keliu švietimo ir apskritai kultūros lygis taip išsaugs, kad „visuomenės reikalų motyvai“ nustelbs egoizmą. Be šito joks socializmas neįmanomas [4].

Štai kodėl M. Lozoraitis, keldamas klausimą, koku keliu toliau turėtų eiti Lietuva, negali sutikti su idėja, kad, pasirenkant šį kelią, būtų vadovujamasi darbininkų klasės interesais. Sutikti su šia idėja reikė sutikti, jog socializmą galima įgyvendinti revoliuciniu būdu, o M. Lozoraitis neigė revoliucijų reikšmę visuomenės vystymuisi. Bet, kaip matėme, M. Lozoraitis pripažino kapitalizmo socialines problemas. Ar laikė jas amžinomis? Kaip jas išspręsti? M. Lozoraičio nuomone, reikia sutikti, kad vargas ne vakar atsirado ir ne rytoj išnyks, nes „negalima ūmai permaitinti visuomenės gyvenimo, išėmus jo pamatus, įsistovėjusius per ilgą laiką sociališkos evoliucijos“ [4]. Norint palaipsniui gerinti ekonominę padėtį, jo manymu, norom nenorom reikia „remtis ant dviejų svarbiausių pamatų dabartinio ekonomišką gyvenimo — privatišką savasties ir sandomo darbo“ (pabraukta šio straipsnio autoriaus — V. L.) [4].

Nuosavybės klausimas — kertinis akmuo M. Lozoraičio pažiūrų sistemoje. Viena vertus, socialines kapitalizmo problemas M. Lozoraitis siejo su privačia nuosavybe, o antra vertus, jas spręsti siūlė ne panaikinant privačią nuosavybę, o remiantis ja. Todėl reikia panagrinėti, kaip jis nuosavybę suprato.

M. Lozoraitis nurodo, jog nuosavybės klausimu laikomasi dviejų priešingų nuomonių. Jis abi jas laiko neteisingomis — tai „individualistų ir komunistų“ nuomonės.

Neigdamas revoliucinių pertvarkymų reikšmę visuomenės vystymuisi, M. Lozoraitis, aišku, negalėjo sutikti ir su revoliuciniu požiūriu nuosavybės klausimu. Jo nuomone, reikalaujant panaikinti privačią nuosavybę, neatsižvelgiama „nei ant to, kad ji (privati nuosavybė — V. L.) istoriškai susipynus su visa platum drauginio gyvenimo, nei ant to, kad ji yra produktas visokių istoriškų ir vietinių priežasčių, nei galutinai ant to, kokią vietą užima visokie savasties skyriai draugiškos gyvenime“ [2, Nr. 2].

„Individualistai“ (ekonominio liberalizmo šalininkai) gynė „laissez faire, laissez passer“ principą, reikalaudami niekuo nevaržomos laisvos konkurencijos, nes privačią nuosavybę ir laisvą konkurenciją kildino iš žmogaus prigimties. M. Lozoraitis nurodo, jog niekuo neribojamos laisvos konkurencijos šalininkai suabsoliutina jos gerąsias puses, turėdami galvoje tik atskirus individus. Tuo tarpu atskirų individų ir visos visuomenės interesai nesutampa. Jis sutinka, jog laisvoji konkurencija skatina kapitalistus tobulinti gamybos priemones, taupyti darbą ir darbo objektus ir t. t., bet, antra vertus, jai esant, stambioji gamyba išstumia smulkiają, iškyla ne tokie sąžiningi žmonės, atsiranda praraja tarp turtingųjų ir neturtėlių. Kadangi svarbiausia problema, iškilusi visuomenei, yra „kaip galint išnaikinti draugijinius kontrastus, įtaisius tokias išlygas, tarp kurių kiekvienas galėtų pilnai lavintis kumskai ir dvasiškai“ [2, Nr. 4], tai M. Lozoraitis daro išvadą, kad laisvosios konkurencijos negalima suabsoliutinti ir laikyti amžina, nes ji ne visada atitinka visuomenės interesus. Egoizmas, kuriuo tokiu atveju grindžiama privati nuosavybė ir laisvoji konkurencija, nėra amžina žmonių savybė, o tik tam tikras žmonių elgesio motyvas, kuris gali būti nustelbtas kitų motyvų, reikalingų, kad visuomenė galėtų pasiekti geidžiamą tikslą („išnaikinti draugijinius kontrastus“).

Tad kokio gi požūrio nuosavybės klausimu laikėsi M. Lozoraitis? Jo nuomone, nuosavybės pagrindu „gali būti tiktai visuomeniškas reikalas“ [2, Nr. 4]. Savo mintį jis aiškina taip. Ryšiai, vandens keliai, geležinkeliai ir kita yra valstybės žinioje, nes esant šiems objektams privačia nuosavybe, daugiausia iš jų naudos visuomenės sąskaita turėtų atskirti asmenys, nes be minėtų objektų visuomenė negali išsiversti. Be to, valstybė išleidžia įstatymus, kuriais nustatomos naudojimosi privačia nuosavybe ribos — pavyzdžiui, vienas savininkas negali trukdyti naudotis nuosavybe kitam. Privačios nuosavybės teisės ribas visos visuomenės interesais valstybė susiaurina prievartine „ekspropriacija“. Pavyzdžiui, tiesiant geležinkelį, prieš savininko valią iš jo nuperkamas žemės sklypas. Visuomeninį reikalą, kaip nuosavybės pagrindą, M. Lozoraitis taip pat mato kooperacijoje, prieglaudose ir kitose joms panašiose įstaigose bei susivienijimuose. Jis pabrėžia, jog suprantant nuosavybę taip, kaip jis ją tik išdėstė, pastaroji pavirsta „pilnu gyvasties elementu, <...>, kuriam priguli garbinga vieta istorijoje žmonijos dabos“ (kultūros — V. L.), o kartu išryškėja tas principas, kuriuo reikia vadovautis, sprendžiant socialines problemas, susijusias su nuosavybe, siekiant pritaikyti pastarąją „prie mainančius išlygų draugijos gyvenimo ir tuomi išgelbėti draugiją nuo baisaus karo, pakelto žmonių, kuriems šalta ir alkana tarp apscijų dabos geradėjysčių“ [2, Nr. 5]. Išgelbėti visuomenę nuo „baisaus karo“ (revoliucijos), kuris visuomenei reikštų katastrofą, M. Lozoraičio nuomone, galima tik vystant įvairias „bendrumo institucijas“, nepanaikinant privačios nuosavybės ir samdomojo darbo. „Bendrumo institucijos“ išugdys žmonėse motyvus, pagrįstus „visuomenės reikalais“. „<...> galų gale tokiu keliu bus padaryta dirva ir labiausiai geistiniai bendrumo formai — dirbamajai bendrovei, kurioje patys darbininkai valdys visus daiktus, darbui reikalingus“ [4]. Kitaip tariant, būsiąs įgyvendintas socializmas.

Lietuvos socialines ekonomines problemas M. Lozoraitis siūlė spręsti, vykstant tam tikras reformas, kantriai vystant „bendrumo institucijas“. Jis pabrėžia, jog tik einant tokiu keliu, „darbas duos geidžiamus vaisius“, o tų, kurie tokiu keliu siūlo eiti, niekas nevadins „vejo vaikais“ [4]. Tuo tarpu tie, kas siūlo „Lietuvos laimę statyti ant pamato darbininkų klausimo“, nepaaiškina, „kaip ją reikia statyti, ką daryti“ [3].

Apibūdindamas ekonominę tikrovę Lietuvoje, M. Lozoraitis nurodo, jog ji, apskritai imant, yra tapati ekonominei tikrovei Vakarų Europos šalyse. Skirtumas tik tas, kad Lietuvoje antagonizmas „tarp visuomenės dalių“ dar silpnas. Stambių kapitalistų Lietuvoje, sako jis, dar nėra. Todėl, neskaifant dvarininkų ir kai kurių kitų gyventojų sluoksnių, pavyzdžiui, pirklių, Lietuvos visuomenę galima suskirstyti „į žemės valdytojus ir sandomuosius darbininkus“. Apibūdindamas šias gyventojų kategorijas, M. Lozoraitis rašo: „<...> pas mus žemės valdytojas ir sandomasis darbininkas — tai du, beveik lygiu darbininku, tarp kurių svarbiausias skirtumas yra tas, jog vienas valdo žemę, o kitas neturi jos ir dėl to parsisamdo anajam“ [4]. Vadinasi, M. Lozoraitis aktualiomis Lietuvos ekonominėmis problemomis laiko tas problemas, kurios buvo susijusios su pasiturinčių valstiečių ir žemės ūkio darbininkų padėtimi.

Tuo metu, kai rašyti M. Lozoraičio straipsniai, Lietuvoje, kaip ir visoje Rusijoje, labai aktualus buvo „žemės bado“, dvarininkystės žemėvaldos klausimas. Šiuo klausimu M. Lozoraitis, kaip galima spręsti iš jo publicistikos, aiškiau požiūrio neturėjo, bet kad jam buvo būdingos tam tikros antidvarininkiškos nuotaikos, abejonių nekylo. Pavyzdžiui, labai iškalbingai M. Lozoraitis reagavo į lenkiškame laikraštyje „Kraj“ paskelbtus dvarininko B. Ulianovskio samprotavimus apie valstiečių padėtį. B. Ulianovskio nuomone, valstiečių būklė būtų ne tokia sunki, jei, panaikinus baudžiąvą, žemė nebūtų buvus atiduota jų nuosavybėn ir jie patys nebūtų buvę pilnai išlaisvinti nuo ponų valdžios. M. Lozoraitis iš tokių dvarininko samprotavimų šaiposi. Sako, ponas B. Ulianovskis norėtų susigrąžinti senus laikus, „tik nelaimė, gardu, bet per toli“ [10].

Reikia pastebėti, kad M. Lozoraitis tokią padėtį, kai žemę valdo nedaugelis, laikė neteisinga. Jis pritaria Anglijos agrarinei reformai, kurios metu buvo numatoma išpirkti dalį žemės iš lendlordų ir parduoti ją Airijos valstiečiams. M. Lozoraitis rašo: „<...> baisinga anomalija (neteisybe — V. L.) išrodo, jeigu žemę valdo nedidelis skaitlius žemturčių, kaip svarbiausias objektas ekonomiško triūso žmogaus, ji turi prigulėti visai draugijai“ [12, Nr. 2].

Tačiau klausimas, kaip panaikinti tokią neteisybę, pavyzdžiui, Rusijoje, jo straipsniuose nenagrinėjamas.

Svarbiausia priemonė Lietuvos ekonominei padėčiai, t. y. valstiečių (stambių ir vidutinių) ir žemės ūkio darbininkų padėčiai gerinti M. Lozoraičio nuomone — kelti darbo našumą žemės ūkyje.

Dabartinėmis sąlygomis, sako jis, ūkininkų pelnas vos viršija darbininkų darbo užmokestį, todėl kiek nors žymiau pakeisti tiek ūkininkų, tiek darbininkų ekonominę padėtį, nekeltiant darbo našumo, neįmanoma. Ūkininkai, ypač jaunesni amžiumi, turi mokytis „racionališkai dirbti žemę“. Siekiant racionaliai ūkininkauti, moko M. Lozoraitis, reikia skaityti ūkinio pobūdžio knygutes, steigti įvairias draugijas (kredito, prekybos, žemės ūkio padargams bei veisliniams galvijams įsigyti ir pan.), neskaityti žemės į smulkius ūkelius, atskiriems vyriškos lyties paveldėtojams imantis amatininkystės ir pirklystės ir t. t. Darbininkai turi dirbti geriau, būti drausmingesni, šviestis. Apsisvietęs darbininkas gali patarti ūkininkui, kaip geriau ūkininkauti, padėti surasti naujus pelno šaltinius. Todėl darbininkus reikia skatinti lavintis.

Darbo našumo augimą M. Lozoraitis laiko būtina ir pakankama sąlyga, kad ūkininkų padėtis gerėtų. Tačiau jis nemano, kad, išaugus darbo našumui, tuojaus pat išaugs ir darbo užmokestis. Darbo užmokesčio klausimu M. Lozoraičiu svetimas vulgarizavimas. Jis pabrėžia, jog darbininkas, parsisamdydamas kapitalistui, yra blogesnėje padėtyje, kadangi „būdamas plikas ir nuogas <...> visada turi apsilieisti, nes kitaip

laukia jį badas“ [12, Nr. 7]. Dėl didesnio darbo užmokesčio darbininkai turi kovoti.

Jo nuomone, augant darbo našumui, darbininkų darbo užmokesčiai gali pakilti iki tokio lygio, jog „dirbamųjų daiktų valdytojui“ (kapitalistui) liktų tik „teisingas“ užmokeskis už darbą arba „teisingas“ procentas nuo kapitalo, bet tik tada, jei darbininkai yra solidarūs [4]. Aukščiausia darbininkų solidarumo forma jis laiko profsąjungines organizacijas. Lietuvoje darbininkų profsąjungos (M. Lozoraitis turi galvoje tik žemės ūkio darbininkus) — tai ateities reikalas, nes darbininkai dar visai neorganizuoti. Pradėti reikia nuo žemesnių organizacijų, pavyzdžiui, draugijų knygynėliams įsteigti, kol palaipsniui bus prieita iki profsąjungų.

M. Lozoraitis pastebi, jog jo siūlomos priemonės Lietuvos ekonominei padėčiai gerinti yra labai ribotos. Tačiau, jo nuomone, jos būtinos, nes jeigu tikėtai „paartatume dabar žmonėms ieškoti radikališko vaisto nuo ekonomiško pikto“, tai reikštų, jog „užuot papenėję alkaną žmogų, parodytume jam skrendantį paukštį“ [4].

Išnagrinėjus M. Lozoraičio pažiūras, reikia pažymėti, jog M. Lozoraitis XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje Lietuvos visuomeniniame gyvenime suvaidino tam tikrą teigiamą vaidmenį. M. Lozoraičio vaidmuo neatsiejamas nuo „Varpo“ — nacionalinio judėjimo Lietuvoje žadintojo — vaidmens.

Be to, M. Lozoraitis vienas iš pirmųjų lietuviškoje spaudoje aiškino išnaudotojišką kapitalizmo esmę, ragino darbininkus organizuotis, ginant savo ekonominius interesus.

M. Lozoraičio teigiamas vaidmuo taps dar reikšmingesnis, jei turėsime galvoje, jog jis visuomeniniame gyvenime aktyviai dalyvavo trumpą laikotarpį, apytikriai tik XIX a. paskutinio dešimtmečio pirmoje pusėje, kai darbininkų judėjimas Rusijoje dar tik brenė, o V. Leninas žengė pirmuosius žingsnius politinėje arenoje.

Vilniaus valstybinis V. Kapsuko  
universitetas  
Finansų ir apskaitos fakulteto  
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai  
įteikta  
1971 m. lapkričio mėn.

#### LITERŪRA IR ŠALTINIAI

1. Joniškis (M. Lozoraitis). Naujausia tiesdavystė apie darbininkus.—„Varpas“, 1890, Nr. 11.
2. Joniškis (M. Lozoraitis). Pamatas savasties tiesos.—„Varpas“, 1891, Nr. 2—5.
3. Joniškis (M. Lozoraitis). Mūsų laikraščiai (1883—1893).—„Varpas“, 1893, Nr. 3.
4. Joniškis (M. Lozoraitis). Socializmas ir mūsų ekonomiškų užduoty.—„Varpas“, 1896, Nr. 4.
5. P. Leonas. Teisės enciklopedijos paskaitos. K., 1931.
6. J. Bagdonas. Iš varpininkų veiklos.—Kn. „Varpas“ ir varpininkai. K., 1939, p. 190—191, 195, 198—199.
7. P. Leonas. Mano pergyvenimai ir atsiminimai. II d.—LTSR MA CB rank. sk., PLA—1075.
8. P. Leonas. Mano pergyvenimai ir prisiminimai. III d.—LTSR MA CB rank. sk., PLA—1076.
9. История русской экономической мысли. Т. II, ч. 1, М., 1959.
10. Joniškis (M. Lozoraitis). Gardu, bet per toli.—„Varpas“, 1894, Nr. 9.
11. Girininkas (P. Leonas). A. a. Motiejus Lozoraitis.—„Draugija“, 1907, Nr. 8.
12. Joniškis (M. Lozoraitis). Politika.—„Varpas“, 1890.

## СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ М. ЛОЗОРАЙТИСА

В. ЛУКОШЯВИЧЮС

### Резюме

М. Лозорайтис (1866—1907), окончив в 1889 году юридический факультет Московского университета, жил большей частью в Каунасе, где занимался адвокатской практикой. В последнем десятилетии XIX в. в литовской периодической печати публиковались его статьи, посвященные социально-экономическим проблемам.

В своих работах М. Лозорайтис предлагал проводить определенные реформы, которые содействовали бы экономическому развитию Литвы. Он также призывал рабочих спланиваться для борьбы за свои экономические интересы, но недооценивал роль революционных преобразований в обществе.